

ПРАВОВІ ОСНОВИ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Шамраєва В. М.

Метою цієї публікації стало проведення ретроспективного аналізу становлення правових основ еволюції, вироблення та практичної реалізації санкційної політики ЄС на сучасному етапі. Виокремлено основні етапи формування нормативно-правової та інституційної бази реалізації спільної санкційної політики в рамках Європейського Союзу. Проаналізовано основні джерела та акти вторинного права ЄС, що регламентують запровадження санкцій щодо третіх країн. Розкрито основні інституційні механізми розробки та запровадження санкційних режимів у рамках спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС.

Санкційна політика в рамках ЄС від початку сучасного процесу європейської інтеграції пройшла складну еволюцію від інструменту національних зовнішніх політик окремих держав-членів до колективних заходів, що спрямовані на підтримку миру, стабільності та безпеки. Водночас завдання санкційної політики були поступово розширені до сприяння захисту спільних європейських цінностей, захисту фундаментальних прав та свобод людини, верховенства права та захисту демократичних цінностей. Раді безпеки ООН завжди належала провідна роль у питанні поширення санкцій на того чи іншого суб'єкта міжнародних відносин, а головною проблемою є максимально можливе гарантування прав і свобод, забезпечення базових демократичних цінностей. Саме тому в рамках реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС Суд ЄС встановив першість норм права Європейського Союзу із захисту фундаментальних прав і свобод людини над резолюціями РБ ООН. Ці кроки стали втіленням принципу суверенного підходу та наміром дотримуватися принципів ліберальної демократії, підсилення позиції ЄС щодо їх захисту.

Із набранням чинності Лісабонського договору у грудні 2009 р. розпочався принципово новий етап європейської інтеграції, однак інституційний механізм процесу запровадження санкцій принципово не змінився. Було збережено дворівневий підхід до процесу узгодження таких заходів, тобто необхідність узгодження рішень на рівні Європейської ради та Європейської комісії. Такий механізм значно ускладнює процес прийняття рішень, уповільнює його та знижує ефективність.

Ключові слова: міжнародні відносини, міжнародне право, санкції, односторонні обмежувальні заходи,

Європейський Союз, спільна зовнішня та безпекова політика ЄС.

Shamrayeva V. M. Legal foundations of the sanctions policy of the European Union

The purpose of this publication was to conduct a retrospective analysis of the formation of the legal foundations of the evolution, development and practical implementation of the EU sanctions policy at the current stage. The main stages of the formation of the regulatory and institutional framework for the implementation of the common sanctions policy within the framework of the European Union are highlighted. The main sources and acts of secondary EU law regulating the introduction of sanctions against third countries are analyzed. The main institutional mechanisms for the development and introduction of sanctions regimes within the framework of the common foreign and security policy of the EU are disclosed.

Since the beginning of the modern process of European integration, the sanctions policy within the EU has undergone a complex evolution from a tool of national foreign policies of individual member states to collective measures aimed at maintaining peace, stability and security. At the same time, the tasks of the sanctions policy were gradually expanded to support the protection of common European values, the protection of fundamental human rights and freedoms, the rule of law and the protection of democratic values. The UN Security Council has always had a leading role in the issue of extending sanctions to one or another subject of international relations, and the main problem is the maximum possible guarantee of rights and freedoms, ensuring basic democratic values. That is why, within the framework of the implementation of the common foreign and security policy of the EU, the Court of Justice of the European Union established the primacy of the norms of the law of the European Union on the protection of fundamental human rights and freedoms over the resolutions of the UN Security Council. These steps embodied the principle of a sovereign approach with the intention of adhering to the principles of liberal democracy, strengthening the EU's position regarding their protection.

With the entry into force of the Lisbon Treaty in December 2009, a fundamentally new stage of European integration

began, but the institutional mechanism of the process of introducing sanctions has not fundamentally changed. A two-level approach to the process of coordination of such measures was preserved, that is, the need to coordinate decisions at the level of the European Council and the European Commission. Such a mechanism significantly complicates the decision-making process, slows it down and reduces efficiency.

Key words: *international relations, international law, sanctions, unilateral restrictive measures, European Union, common foreign and security policy of the EU.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Питання запровадження санкцій та односторонніх обмежувальних заходів завжди було досить дискусійним у сучасному міжнародному праві. У сучасних міжнародних відносинах через загальне засудження силових методів ведення зовнішньої політики роль альтернативних механізмів примусу, таких як санкції, значно зростає. Європейський Союз не володіє власними збройними силами і саме тому використання економічних заходів примусу є для офіційного Брюсселю особливо актуальним і пріоритетним напрямом у сфері реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики. Про сучасну санкційну політику ЄС можна говорити лише щодо новітнього періоду євроінтеграційного процесу, коли європейські інститути пройшли період свого становлення, а рівень інтеграції став досягати сучасного.

На сучасному етапі в питанні вироблення та імплементації санкційної політики Європейський Союз демонструє все більшу скоординованість, а інституційна база європейських обмежувальних заходів дозволяє в цій сфері розглядати ЄС єдиним актором міжнародних відносин. Сучасна санкційна політика Європейського Союзу має значний вплив на регіональні та загальноглобальні міжнародні процеси. За останній період офіційний Брюссель стикнувся з цілою низкою проблем, вирішення яких потребувало й активного застосування санкцій щодо порушників стабільності як у європейському регіоні, так і за його межами. Саме з огляду на ці тенденції додаткової актуальності набуває проблематика дослідження еволюції та сучасного стану правового регулювання санкційної політики в рамках спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначалося вище, навколо питання правового регулювання запровадження санкцій та односторонніх обмежувальних заходів відбувається активна наукова дискусія. Серед великого масиву

публікацій слід окремо підкреслити доробок таких вітчизняних та закордонних авторів, як С. Бох [2], С. Джонс [9], Дж. Креутс [10] тощо. Водночас у разі дослідження правової основи реалізації санкційної політики ЄС мають велике значення окремі договори, угоди та нормативні акти вторинного права Європейського Союзу, зокрема основними джерелами стали Єдиний Європейський акт, Лісабонський договір [15; 17] і т.д.

Метою цієї публікації стало проведення ретроспективного аналізу становлення правових основ, еволюції вироблення та практичної реалізації санкційної політики ЄС на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до аналізу визначеної проблематики, слід зупинитися на таких ключових тезах. Насамперед політика запровадження спільних санкційних обмежень у рамках ЄС пройшла доволі складний еволюційний шлях, що містить кілька ключових етапів. Європейські санкції, або обмежувальні заходи, є одним з інструментів ЄС, які застосовуються для досягнення цілей Спільної політики безпеки – миру, демократії, верховенства права, поваги прав людини і міжнародного права [4]. Одночасно європейські політичні діячі підкреслюють, що санкції не мають виключно карального характеру, а їх головне завдання – примусити до змін у політиці або діяльності певної держави, суб'єкта міжнародного права чи окремих осіб. Водночас ЄС докладає зусиль з метою мінімізувати негативні впливи таких заходів на населення чи законну діяльність окремих суб'єктів. ЄС запроваджує всі без винятку санкції у рамках діяльності ООН, іноді може їх супроводжувати більш жорсткими додатковими заходами з огляду на бачення ситуації. У випадках коли ЄС вважає за потрібне, в рамках спільної безпекової політики приймає рішення про запровадження автономних санкцій.

Аналізуючи еволюцію європейської санкційної політики, слід зупинитися на двох основних етапах її становлення.

По-перше, необхідно зупинитися на початковому етапі європейської інтеграції, який у нашому випадку доцільно окреслити 1950-1980 рр. На цьому етапі санкційна політика була інструментом виключно національних зовнішніх політик окремих держав-членів. Протягом цього періоду європейські держави запроваджували санкції на національному рівні на виконання резолюцій Ради Безпеки ООН або рішень, що приймалися в рамках роботи Координаційного комітету з експортного контролю (КОКОМ). А вже у 1970 р. було створено

міждержавний механізм координації зовнішньої політики – Європейське політичне співробітництво (European Political Cooperation, EPC), що став першим кроком на шляху формування механізмів спільної зовнішньої та безпекової політики, а серед питань у його роботі були присутні і проблеми вироблення єдиної європейської політики щодо реалізації санкційної політики державами-членами ЄС.

Водночас не треба переоцінювати значення Європейського політичного співробітництва, оскільки це був більшою мірою консультативний орган, а питання санкцій викликало найсильніші протиріччя (прикладом можна навести розбіжності між Великою Британією та Францією щодо запровадження ембарго проти ПАР у 1977 р.), що перешкоджало реалізації єдиної санкційної політики.

Другий етап формування спільної санкційної політики припав на 1981-2004 рр., на цьому етапі проходила розбудова основних інституцій реалізації спільної політики. За ініціативи Великої Британії у 1981 р. було затверджено «Лондонську доповідь», що стосувалася подальшого бачення Європейського політичного співробітництва. Вона розширила повноваження такого інструменту, сприяла створенню механізму екстреного скликання Політичної комісії міністрів протягом 48 годин. Доповідь містила зобов'язання членів Європейського економічного співтовариства консультуватися перед прийняттям будь-яких зовнішньополітичних рішень, які могли вплинути на інших членів організації. На практиці такий механізм пройшов випробування через два місяці, коли було прийнято перший європейський пакет санкцій проти СРСР у зв'язку з подіями в Польщі, а згодом європейське ембарго проти Аргентини у зв'язку з розгортанням Фолклендської кризи.

Посилення компетенції Європейського політичного співробітництва було закріплено в Урочистій декларації про Європейський Союз, яка була прийнята у 1983 р. Подальші кроки щодо створення спільного ринку призвели до наділення Європейського політичного співробітництва повноваженнями щодо імплементації вироблених та прийнятих у його рамках рішень, у тому числі економічних санкцій, що закріплювалося і у Єдиному європейському акті (Single European Act, SEA) 1987 р.

Серед інших новацій Єдиний європейський акт містив багато положень, які стосувалися інституційно-управлінської структури Європейських Співтовариств, які були на шляху до трансформації у Європейський Союз, зокрема новації стосувалися об'єднання Європейських Співтовариств

та Європейського політичного співробітництва, наділивши Європейську комісію імплементаційними функціями. Важливо, що згідно зі статтею 57 (у сучасній редакції стаття 296) Римського договору питання національної безпеки залишалися у компетенції держав-членів, тому, наприклад, ембарго на поставки зброї, як і раніше, запроваджувалося не на наднаціональному рівні, а кожна держава самостійно приймала рішення про рівень обмежень на постачання озброєнь.

Реалізація санкційної політики на міждержавному рівні в рамках Європейських Співтовариств демонструвала свою низьку ефективність і вимагала подальшого удосконалення. Нові виклики у вигляді подій у Китаї на площі Тяньаньмень змусили держави-члені діяти спільно і вперше у 1989 р. санкції щодо Китаю були запроваджені на основі Спільної заяви (Joint Statement).

Подальшій координації спільної санкційної політики сприяло прийняття списку Асоло (the Asolo List), який окреслив чотири основні сфери регулювання майбутньої Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. У 1991 р. з метою координації національної політики у сфері експорту озброєнь було створено робочу групу Ради з експорту звичайних озброєнь (COARM, Council Working Party on Conventional Arms Exports), яка затвердила перелік критеріїв, за яким видавалися ліцензії на продаж озброєнь. Робоча група поставила санкції європейських держав у пряму залежність від рішень, що приймалися в рамках процедур ООН. А крім цього, затвердила залежність спільної санкційної політики від рішень європейських інститутів і навіть узгодила Загальний перелік ембарго, зафіксувавши на папері незалежність європейської санкційної політики від зовнішніх інституційних структур [11].

Зі створенням Європейського Союзу через набуття чинності Маастрихтського договору 1992 р. були закладені передумови до формування сучасної інституційно-правової бази спільної політики ЄС у галузі обмежувальних заходів (санкцій) як складника Спільної зовнішньої та безпекової політики. Усі санкційні режими, які запроваджувалися державами на першому та другому етапах, реалізовувалися державами-членами на національному рівні, хоч і були узгоджені на наднаціональному рівні. У Європейській безпековій стратегії 2003 р. санкції як інструмент європейської системи безпеки не згадувалися, а на офіційному сайті ЄС не було розміщено ні європейську стратегію застосування санкційних заходів, ні список підсанкційних держав.

Наступний етап формування інституційної структури санкційної політики ЄС розпочався у 2004 р. та триває дотепер. До 2004 р. офіційно на європейському рівні санкції як інструмент зовнішньої політики не використовувалися. Однак у 2004 р. було закладено стратегічні засади сучасної санкційної політики на основі Рекомендацій щодо імплементації та оцінки обмежувальних заходів. Комітет постійних представників наділив Робочу групу радників з міжнародних справ повноваженнями щодо імплементації та оцінки обмежувальних заходів ЄС та вироблення рекомендацій щодо найбільш ефективної реалізації санкційних режимів [11].

У рамках цієї групи регулярно розробляються документи оглядового та рекомендаційного характеру, що містять інформацію і поради щодо найбільш ефективних та успішних тактик імплементації санкційних режимів. Зокрема, у документі 2007 р. найбільш ефективними вважаються обмін інформацією про санкційні режими та координація дій як між державами-членами ЄС, так і з Європейською комісією, Європолем, Євроюстом, Комітетами із санкцій РБ ООН.

На основі Лісабонського договору 2009 р. було створено інституційну базу Спільної зовнішньої політики ЄС. З формалізацією єдиного зовнішньополітичного курсу ЄС підвищилася його здатність до злагодженого проведення єдиної санкційної політики та контролю за її реалізацією. Розширення використання обмежувальних заходів та посилення координації цієї політики на європейському рівні призвели до переходу на новий етап у політиці використання санкцій.

До 2010 р. санкції, запроваджені в рамках ЄС, були неекономічного характеру. Найчастіше у європейських санкційних режимах траплялися такі заходи, як заборона на в'їзд і заморожування рахунків та активів окремих осіб, а торговельні заборони стосувалися лише озброєнь. Найбільш серйозні суперечки виникали щодо запровадження обмежень стосовно товарів подвійного призначення, їх точного визначення та узгодження списків. Провідні європейські держави – Велика Британія, Франція та Німеччина – здебільшого виступали проти посилення та розширення ембарго, керуючись не лише політичними, а й економічними причинами.

Після формування основ інституційної системи забезпечення санкційної політики ЄС активно використовував її на практиці. Так, разом зі США держави ЄС, приєднавшись до санкційної кампанії проти Ірану, практично дублюючи заходи, запро-

ваджені офіційним Вашингтоном, уперше застосували всеосяжні, в тому числі й економічні заходи до нафтового ембарго та фінансових обмежень. Торгові санкції було запроваджено і проти Кот д'Івуару та Сирії. Пізніше активна позиція ЄС була продемонстрована у запровадженні санкційного режиму щодо РФ починаючи з 2014 р.

З огляду на тенденції розвитку, можна констатувати факт розширення санкційної політики ЄС на сучасному етапі, оскільки обмежувальні заходи (санкції) зайняли тверду позицію у зовнішньополітичному інструментарії Європейського Союзу. Така тенденція була закріплена і у Глобальній стратегії із зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу «Спільне бачення, спільні дії» [6]. На відміну від Європейської стратегії безпеки 2003 р., у версії 2016 р. санкції виділено окремо: «Обмежувальні заходи разом із дипломатією є ключовими інструментами ЄС для досягнення мирних перетворень. Вони можуть відігравати основну роль у попередженні, запобіганні конфліктам та їх врегулюванні. «Розумні» санкції, які відповідають нормам міжнародного та європейського права, будуть чітко вивірятись та контролюватись, щоб підтримувати легітимну економічну систему та уникати заподіяння шкоди місцевим спільнотам» [14].

Таким чином, на сьогодні санкції запроваджуються в рамках повноцінної політики, що включає політичний діалог, чітко прописані умови зняття санкцій [7]. Відповідно до «Основоположних принципів використання запровадження обмежувальних заходів (санкцій)» від 7 червня 2004 р. [1] санкції ЄС запроваджуються з опорою на санкції ООН або ОБСЄ, проте можуть як розширювати останні, так і вводитися самостійно. Водночас слід підкреслити, що обмежувальні заходи ЄС часто були незалежними від санкцій, рекомендованих Радою Безпеки ООН. Наприклад, до 1991 р. ООН вдавалася до санкцій двічі: щодо до Родезії і ЮАР, тоді як на європейському рівні було погоджено 15 санкційних режимів. Після закінчення холодної війни РБ ООН стала частіше вдаватися до заходів економічного впливу і санкції були запроваджені 23 рази. Однак ЄС з моменту свого створення в 1992 р. запроваджував санкції більше 30 разів на додаток до рішень, санкціонованих Радою Безпеки ООН [11].

На сучасному етапі рішення про запровадження обмежувальних заходів приймається Радою Європейського Союзу або Європейською радою за пропозицією Верховного представника ЄС у закордонних справах і політиці безпеки та Європейської

комісії на основі консенсусу. Санкції виробляються регіональними робочими групами у складі Ради ЄС, Робочою групою радників з міжнародних справ (Foreign Relations Counsellors Working Party, RELEX/Sanctions), Комітетом з політичних питань і безпеки (Political and Security Committee, PSC), Комітетом постійних представників (Committee of Permanent Representatives, COREPER).

Прийняте Радою ЄС рішення підлягає обов'язковому виконанню державами-членами. Імплементация рішення про санкції залежить від типу запроваджених заходів: економічні заходи, такі як блокування активів або торгово-експортні обмеження, приймаються на наднаціональному рівні і мають обов'язковий характер для держав-членів; запровадження ембарго на експорт озброєнь і товарів подвійного призначення залишається у віданні національних держав, хоча координується на рівні Європейського Союзу і також вимагає рішення Ради ЄС; транспортні обмеження і заборони на в'їзд певних осіб імплементуються додатковими постановами на рівні внутрішнього законодавства, що регулює діяльність відповідних відомств і служб [10].

Як зазначалося вище, до 2004 р. офіційно на європейському рівні санкції як інструмент зовнішньої політики не використовувалися. Більш того, в Європейській стратегії з безпеки 2003 р. санкції як елемент європейської системи безпеки навіть не згадувалися [5]. У 2004 р. були закладені стратегічні основи сучасної санкційної політики: на основі Рекомендацій щодо імплементации та оцінки обмежувальних заходів [8]. Комітет постійних представників (COREPER) наділив Робочу групу радників з міжнародних справ (RELEX/Sanctions) повноваженнями щодо імплементации та оцінки обмежувальних заходів ЄС та вироблення рекомендацій щодо найбільш ефективної реалізації санкційних режимів. У рамках цієї групи на постійній основі розробляються документи оглядового і рекомендаційного характеру, що містять інформацію та поради щодо найбільш ефективних і успішних тактик імплементации санкційних режимів [16]. Зокрема, в подібному документі 2007 р. кращими відзначаються обмін інформацією про санкційні режими і координація дій як між державами-членами ЄС, так і з Європейською комісією, Європолем, Євроюстом, Комітетами з санкцій РБ ООН і ін. [3].

Підсумовуючи розгляд санкцій, що накладаються в рамках реалізації безпекової політики ЄС, слід таким чином охарактеризувати механізм їх реалізації. Рада накладає обмежувальні заходи ЄС

за допомогою рішення Ради з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки, прийнятого одногосно. Хоча в такому рішенні вказуються всі заходи, які накладаються в такому випадку, може знадобитися додаткове законодавство, щоб санкції отримали повну правову дію. Деякі санкції, такі як ембарго на зброю і заборона на в'їзд, впроваджуються безпосередньо державами-членами. Для таких заходів потрібно тільки рішення Ради. Такі рішення безпосередньо обов'язкові для виконання державами-членами ЄС. Економічні заходи, наприклад, заморожування активів і заборона на експорт, потрапляють у сферу компетенції Союзу і тому вимагають окремого законодавства з їх реалізації у формі регламенту Ради, що безпосередньо зобов'язує громадян і підприємства ЄС щодо виконання. Регламент, ухвалений на підставі спільної пропозиції верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки і Європейської комісії, докладно описує чітку сферу застосування заходів, затверджених Радою, і їх впровадження. Регламент, як правило, набуває чинності наступного дня після його публікації в Офіційному журналі ЄС.

Метою санкцій є здійснення політичного впливу на треті країни. Тим не менше обмежувальні заходи ЄС застосовуються тільки в рамках юрисдикції ЄС, тобто: на території ЄС, включаючи його повітряний простір; до громадян ЄС незалежно від того, чи перебувають вони в ЄС чи ні; до підприємств та організацій, заснованих за законами держави-члена, не залежно від того, чи перебувають вони в ЄС чи ні. Ці заходи також охоплюють філії підприємств ЄС у третіх країнах; до будь-якої ділової діяльності, що повністю або частково проводиться на території Європейського Союзу; на борту літаків або суден, що перебувають у юрисдикції держави-члена. Рада повідомляє осіб та суб'єктів, на які накладено заходи щодо заморожування активів або заборона на в'їзд, щодо заходів, які застосовуються проти них. Водночас вона інформує їх про наявні засоби юридичного захисту. Вони можуть просити Раду переглянути своє рішення, пропонуючи свої аргументи з приводу їх включення у список. Вони також можуть оскаржити ці заходи у Загальному суді ЄС. ЄС не приймає законів позатериторіального застосування в порушення міжнародного права. Країни-кандидати до вступу в ЄС систематично закликаються діяти спільно з ЄС у застосуванні обмежувальних заходів.

Висновки. З кінця 1950-х рр. економічні санкції перебували у компетенції держав-

членів Європейських співтовариств як інструмент їх національної зовнішньої політики. З часом такі обмежувальні заходи перетворилися на колективний інструмент підтримання миру і безпеки, охорони спільних цінностей, фундаментальних інтересів, незалежності та цілісності ЄС, а також засіб консолідації демократії, захисту фундаментальних прав, свобод людини та верховенства закону. Інститут ЄС у разі запровадження обмежувальних заходів виходив з того, що протидія загрозам безпеки вимагає запровадження виняткових заходів, визнаючи провідну роль РБ ООН у цій сфері.

У центрі уваги ЄС була і проблема пошуку збалансованого підходу до санкційної політики, особливо у фокусі можливих негативних наслідків та дотримання європейських стандартів у сфері правосуддя та ліберальної демократії. Рішення Суду ЄС встановили першість внутрішніх норм ЄС із захисту фундаментальних прав людини над дією резолюцій РБ ООН. Таким чином, було продемонстровано суверенний підхід до міжнародних відносин та намір і надалі посилювати роль ЄС як впливового актора міжнародних відносин.

У рамках Лісабонського договору 2009 р. була створена інституційна база Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС: Європейська служба зовнішньополітичної діяльності, яка виконує роль дипломатичного корпусу ЄС, і посада Верховного представника Європейського Союзу у закордонних справах і політиці безпеки. З формалізацією єдиного зовнішньополітичного курсу ЄС підвищилася і його здатність до злагодженого проведення єдиної санкційної політики та контролю над її реалізацією. Розширення використання обмежувальних заходів і посилення координації цієї політики на європейському рівні привели до переходу на новий етап у використанні санкцій. До 2010 р. європейські санкції були за природою неекономічними: в європейському арсеналі були такі заходи, як заборона на в'їзд і заморожування рахунків і активів окремих осіб, а торговельні заборони стосувалися лише озброєнь. Найбільш серйозні суперечки між європейськими та американськими союзниками виникали з приводу товарів подвійного призначення, їх визначення і узгодження списків. На сучасному етапі обмежувальні заходи (санкції) зайняли вагомий позицію у зовнішньополітичному арсеналі Європейського Союзу. Це знайшло відображення і в останній Глобальній стратегії із зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу «Спільне бачення, спільні дії». На відміну від Європейської стратегії з безпеки 2003 року, в новій версії санкції виділені

особливо. Зокрема, в документі зазначається, що обмежувальні заходи разом з дипломатією є ключовими інструментами ЄС із досягнення мирних перетворень. Вони можуть відігравати основну роль у запобіганні конфліктам і їх врегулюванні. «Розумні» санкції, що відповідають нормам міжнародного і європейського права, будуть чітко вивірятися і контролюватися, щоб підтримувати легітимну економічну систему і уникати нанесення шкоди місцевим громадам.

Література

1. Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (Sanctions), 10198/1/04 REV 1, Council of the European Union, Brussels, June 7, 2004. URL: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010198%202004%20REV%201>.
2. Bohr S. Sanctions by the United Nations Security Council and the European Community. *European Journal of International Law*. 1993. No. 4 (2). P. 256-268.
3. EU Best Practices for the effective implementation of restrictive measures, 11679/07. Council of the European Union, Brussels, July 9, 2007, Article 63. URL: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2011679%202007%20INIT>.
4. EU factsheet "EU Restrictive Measures", Council of the European Union. Press Office, Brussels, April 29, 2014. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/423/Sanctions%20policy.
5. European Security Strategy "A Secure Europe in a Better World". Council of the European Union, Brussels, December 12, 2003. URL: <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>.
6. European Security Strategy. URL: <http://www.eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/europeansecurity-strategy/>.
7. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy, 11205/1, Council of the European Union, Brussels, 2012. URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11205-2012-INIT/en/pdf>.
8. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures, 15579/03. Council of the European Union, 2003. URL: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015579%202003%20INIT>.
9. Jones S. The Rise of European Security Cooperation. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 764 p.
10. Kreutz J. Hard Measures by a Soft Power? Sanctions Policy of the European Union 1981-2004. *Bonn International Center for Conversion*, 2005. URL: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/67/c_67097-l_1-k_paper45.pdf.

-
-
11. Masters J. What are Economic Sanctions? *Council on Foreign Relations*, February 8, 2017. URL: <http://www.cfr.org/sanctions/economic-sanctions/p36259138>.
12. Paasivirta E., Rosas A. Sanctions, Countermeasures, and Related Actions in the External Relations of the European Union: A Search for Legal Frameworks. *The European Union as an Actor in International Relations*. The Hague: Kluwer, 2002. P. 207-218.
13. Portela C. *European Union Sanctions and Foreign Policy: When and Why Do They Work?* London : Routledge, 2010. 460 p.
14. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. 2017. URL: <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/EUGS.pdf>.
15. Treaty of Lisbon. 2009. *Council of the European Union*. URL: <http://www.consilium.europa.eu/showpage.aspx?id=1296&lang=en>.
16. Update of the EU Best Practices for the effective implementation of restrictive measures, 7383/1/15REV 1. Council of the European Union, Brussels, March, 24, 2015. URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7383-2015-REV-1/en/pdf>.
17. Єдиний європейський акт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_028#Text.

Шамраєва В. М.,
доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародного
і європейського права
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна